

Posudek magisterské diplomové práce

Barbora Žďánská:

Ekumenismus a mezináboženský dialog v době globalizace a v kontextu trvale udržitelného rozvoje (Pohled Tomáše Halíka)

Fakulta humanitních studií University Karlovy v Praze

katedra sociální a kulturní ekologie, 2008

Úvod

Samo hledání tématu diplomové práce, které by propojilo autorčiny postoje i aktivně žitou praxi a její studijní zaměření, bylo pro Barboru Žďánskou bolestným procesem plným zastávek a peripetií. Za toto hledání a výsledný výběr, jímž je mezináboženský dialog v době globalizace v kontextu trvale udržitelného rozvoje, však pro jeho nespornou aktuálnost i relativní neotřelost však zasluhuje první drobnou pochvalu. Z metodologického hlediska pak i za zúžení na dílo Tomáše Halíka (ač to z hlediska metody bude pochvala poslední).

1. Obsahová stránka

Školsky logické obsahové členění je vynuceno již samotným tématem. V kratinkém úvodu autorka po několika obecnostech (nešťastná až banální konstatování typu „Tento proces sebou nese spoustu jevů, jichž je příčinou, nebo následkem.“ [str. 6]) stručně, ale jasně charakterizuje záměr své práce a nepatrně předjímá závěry.

Půlstranu výzkumných otázek či spíše okruhů lze přes jejich tautologičnost přijmout. Výzkumné otázky nebo spíše okruhy uvažování totiž nejsou špatně stanoveny, spíše jen neobratně formulovány. Autorka jednak (samozřejmě) odlišuje (alespoň zde) církve jako instituci od náboženství, v kontextu trvale udržitelného rozvoje a globalizace pak ve druhé otázce, byť spíše implicitně, vztyčuje pro udržitelný rozvoj důležitou vertikálu „lokální – regionální – globální“ a jejich vztahy. Navíc vcelku jasně a účelně zužuje předmět své práce: „Budou nás zajímat především proměny sociálních rolí náboženství a proměny vztahů uvnitř křesťanství a mezi náboženstvími, nikoliv však proměny role náboženství v politickém či veřejném životě.“ (str. 7)

O metodě, již podrobněji zhodnotím v závěru posudku, pojednává další kapitola. Vedle běžné rešerše jí má být hermeneutika, kterou autorka alespoň zhruba přibližuje, ale jako *techniku práce* prostě příliš nezvládá. Navíc si zde v záměrech poněkud enigmaticky protiřečí, když výslovně deklaruje úmysl interpretovat samotný text a na druhé straně text včetně autora. Přes (přece jen v kontextu a rozsahu práce nevyhnutelná a omluvitelná) zjednodušení a dílčí protiřečení se v závěru kapitoly dobírá celkem přijatelné formulace metodologické snahy číst Halíka v kontextu [jeho] víry a doby a hledat vztahy ke strategii udržitelného rozvoje.

V teoretické části práce se autorka věnuje výkladu čtyř (pěti) klíčových pojmů. Jsou jimi globalizace, trvale udržitelný rozvoj, náboženství a mezináboženský dialog, ekumenismus.

Ve výkladu globalizace je skutečně nesporných tvrzení (a to i přihlédnutím k tomu, že jde o reinterpretaci jednotlivých autorů, nicméně přece jen zde s cílem přiblížit se především pochopení globalizace jako takové) podstatně méně než vysloveně sporných. Hledat počátek globalizace u Alexandra Velikého by vyžadovalo snad alespoň uvést, kdo a v jakém smyslu tak

činí (autorka?); použít v definiční snaze charakteristiku „neuchopitelná, fragmentovaná, nestálá, nekoncepční, bezbřehá“ (str. 11) je přinejmenším nešťastné nehledě k tomu, že z pěti adjektiv je „správně“ asi jen jedno – protože je globalizace „objektivně“ probíhající *procesem* (v tom bych s autorkou souhlasil), nemůže být *projektem* a tudíž asi nemůže být *koncepční* (není-li, a v kontextu práce je tato poznámka míněna věcně, „projektantem“ Bůh). Správně je zmíněna nesporná a nejčastěji reflektovaná ekonomická rovina globalizace, protiklad globální celostnosti a marginalizace nebo změny ve „fungování“ nebo „rozměru“ prostoru – ale proč tedy nevyslovit baumanovské „*glocalizace*“ nebo „*časoprostorová komprese*“ a zůstat na půli cesty? Za hrubý nedostatek v popisu globalizace právě z pohledu oboru sociální a kulturní ekologie pak pokládám absolutně, dokonce i v závěrečném definičním shrnutí psaném kurzívou, chybějící nový fenomén globálního problému a mechanismus jeho vzniku, šířeji celou rovinu přírody a životního prostředí, které jistě za Alexandra Velikého nebyly (abych se vyhnul slovu „neexistovaly“ – globální problém) nebo nebyly globalizovány (životní prostředí). Autorka vyvolává naprosto mylný dojem, že globalizace se odehrává v čisté společenské rovině (za mnoho jiných srv. např. I. Wallerstein).

Podobně jednovětě tvrzení, kladené navíc do kontrapozice, že „Naproti tomu je náboženství institucí, která existuje stejně dlouho jako člověk a lidstvo (Globalization and Religion).“ (str. 11) pokládám za bez diskuse neudržitelné přes to, že nejde o můj obor a religionistický pohled na diplomovou práci svěřuji i nadále oponentovi. Přesto mi řada tvrzení (za všechny jeden příklad: „Hlavní zájem a hnací síla dialogu na této úrovni není intelektuální, ale soteriologický (tamtéž [in Laurence Freeman, pozn. IR]“ – touha po spáse je snad hnací silou [jednou ze sil] náboženství, hnací síly dialogu však mohou být a jistě i jsou velmi pozemské, praktické, pragmatické) připadá poněkud nepřesná či podezřelá, odbytí Huntingtona a popletení náboženství, civilizace a kultury jedinou větou (str. 19), aniž by autorka četla Geertze, Krejčího... cokoli z plejády související literatury, za diplomové práci neodpovídající. Poznámka pod čarou č. 5 na str. 46 interpretující Huntingtona spíše utvrzuje v přesvědčení, že jej zná právě jen z Halíka... – šest, sedm až posléze devět typů civilizací, fault vs. „civilizačně rozštěpené“ (cleft) lines atd.) Pracovní utřídění problematiky (diskusi o mezináboženském dialogu, typologii modelů mezináboženských vztahů [str. 16 a násl.] nebo podob ekumenismu apod. však naopak považuji za pro účely práce vhodné a obsah za v dobrém slova smyslu informativní.

K pochopení strategie trvale udržitelného rozvoje by bylo možné mít drobnější výhrady, avšak žádnou závažnou. Naopak musím ocenit výběr kontextově vhodných principů udržitelného rozvoje, porozumění konceptu čtyř, nikoli pouze tří rovin udržitelného rozvoje, navíc ve velmi výstižné paralele s T. Halíkem (str. 21) a – předjímám závěr hodnocení – celkovou ideu diplomové práce.

V Oddílu 2 pak nacházíme analýzu jednotlivých dílčích témat v díle Tomáše Halíka, reprezentovaném pěti klíčovými knižními publikacemi a několika pracemi drobnějšími.

Konečně v Závěru se autorka pokouší o shrnutí a zobecnění – se střídavým úspěchem, např. proto, že se jako na mnoha jiných místech nevyhne opakování prostě jen proto, že se v celé práci pohybuje v jakési jediné „rovině ponoru“ – nejde ani v analýzách hluboko, ani nedokáže zobecnit s nadhledem a odstupem.

2. Práce s literaturou

Hodnocení výběru literatury a práci s ní je nutné rozdělit na čtyři části.

V oblasti metodologie, resp. hermeneutiky a analýzy a interpretace textu se pochopitelně nabízí bezbřehé množství publikací. Autorka zvolila jakési „hermeneutické minimum“, které jí pomohlo porozumět alespoň základnímu obsahu pojmu hermeneutika, ne

však skutečně použít hermeneutiku jako metodu, jak dokladuji jinde. Literárněvědnou teoretickou literaturou se nezabývala vůbec.

Rovněž výběr literatury o globalizaci a trvale udržitelném rozvoji je poměrně velmi úzký. K výkladu globalizace mám proto řadu výhrad, zatímco udržitelný rozvoj autorka dobře pochopila i „zažila“. Pro lepší orientaci mezi náboženstvím, civilizací, kulturou a náboženstvím jsem doporučoval mj.: Krejčí, Jaroslav. *Postižitelné proudy dějin*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2002; u nás dobře známý Geertz, Clifford. *Religion as a Cultural System. The Religious Situation: 1968*, ed. Donald R. Cutler. Boston: Beacon Press, 1968, pp. 639–88).

Teologické prameny si hodnotit netroufám. Z česky (nebo slovensky) dostupných pramenů by se mi tématicky nabízel např. Karl Barth (*Boží božství a Boží lidství*) nebo Amedeo Molnár, přímo autorce jsem nabízel Jána Szöllose, který se meritorně zabývá vztahem křesťanství, dalších náboženství a životního prostředí, udržitelného rozvoje a ekologie. Výrazný nedostatek cizojazyčných titulů napovídá cosi o nedostatku vůle číst jiné než české texty, v dnešní generaci bohužel včetně již málo srozumitelné slovenštiny.

Konečně k výběru textů Tomáše Halíka asi nelze mít výhrady, drobnější texty neznám.

Problémem je ovšem způsob, jak Žďánská s texty pracuje. Někdy nelze rozlišit vlastní přínos od parafráze nebo interpretace, nejen co do autorství, ale dokonce až po samu srozumitelnost sdělení. Např. pasáž, v níž se mj. konstatuje, že Bůh „své sebesdílení projevuje v Ježíši jako nezvratné“ (str. 15) – jsem ke své hanbě nepochopil, ač jsem se několika interpretačních pokusů (včas pro konzultace) dopustil. Proč zrovna v Ježíši jako nezvratné a proč vůbec nezvratné? Jak je to míněno, zdůvodněno? Je Ježíš, vstoupivší na Zemi a jako Syn Boží dokonce (dočasně) obětovaný a vydaný mukám, tím *důkazem* Boha? Je tohle důvod, proč on sám odpouští (či dokonce děkuje) Jidášovi, že jediný pochopil a umožnil splnit poslání a poselství?

Jiný příklad: „Existují ještě dvě pojetí vztahu světa a Boha, a to deismus, kde je transcendentno jako předmět náboženského vztahu krajně zdůrazněno; a panteismus, podle něhož Bůh a svět splývají (Štampach, v DP str. 16).“ Deismus a jeho četné představitele znám zejména jako pojetí, v němž svět je sice Bohem stvořen, ale pak již víceméně ponechán sám sobě a svým zákonům (event. též stvořeným Bohem atd., viz nově koncepce „inteligentního designu“ atd.). Zmíněná věta se mi proto zdá poněkud nedostatečná a zavádějící, je-li vůbec pravdivá.

Citovat nebo parafrázovat (navíc nepřesně!) klíčové definice a pojmy **oboru** (sociální a kulturní ekologie) z **výtahů** je trestuhodné a neodpovídá vědecké práci ani na diplomové úrovni. „Podle průlomového dokumentu „*Naše společná budoucnost*“ *Mezinárodní komise OSN pro životní prostředí* (Naše společná budoucnost - **výtah**, 1991: 10).“ (str. 20; nehledě k nerozlišování spojovníku a pomlčky).

Jedna věta jednoduchá („Někdy se pojmu ekumenismus, s přívlastkem širší ekumenismus, používá pro pozitivní vzájemné vztahy mezi náboženstvími (Štampach, s. 180), asi nestačí k tomu, aby bylo možné napsat, dokonce do shrnutí, „...*jak jsme viděli u Štampacha (tamtéž, s. 180)*“. (str. 14–15)

Citace sekundární literatury (Nietzsche z Ricoeura, Gadamer z Liessmanna a Zenatyho, Diltheye z Ricoeura atd. lze asi u práce podobné šíře prominout, ale v diplomové práci nalezneme dokonce „Podle Nietzscheho je každé pozorování interpretací, že [namísto „je“, IR] určitým způsobem „situované“ (in: Halík, 2004:272).“ (str. 9); tedy citaci autora, z něhož si autorka bere metodu na rozbor Halíka, z *Halíka*...

Pro spravedlnost: někdy autorka paradoxně cituje velmi korektně – např. u internetových zdrojů uvádí správně i datum stažení.

Z cizojazyčných zdrojů jsem napočítal pouze čtyři webové (neudaného rozsahu, z toho snad dokonce 2 rozhovory), jeden zřejmě knižní (opět neudaného rozsahu).

3. Formální stránka

Styl práce je jednoduchý, nekomplikovaný, plynulý, tam, kde se nestřetá s interpretací (viz výše) slouží výkladu dobře.

Práce má minimální (77 stěží normostran) rozsah, nejnútnejší aparát (anglický abstract, seznam literatury). Není to nedůležité, protože autorka ráda hledá. (Jen formulace: „budeme hledat“ bez permutací daných flexí se objevuje v textu diplomové práce sedmkrát.) Stylistická jednotvárnost by však nevadila tolik jako posléze již obtížné opakování. Jestliže se čtenář na ploše jediné strany dočte, že:

„V této práci budeme hledat odpověď na otázky týkající se vztahu ekumenismu, mezináboženského dialogu, či mezináboženských vztahů a procesu globalizace u Tomáše Halíka,“

„Především budeme hledat odpověď na otázky týkající se vztahu mezi ekumenismem, mezináboženským dialogem a globálními proměnami světa v kontextu trvale udržitelného rozvoje u Tomáše Halíka.“ (násl. odst. na téže straně...)

„Tato práce bude výkladem, interpretací či zprostředkováním porozumění problematice vztahu globalizace a mezináboženských vztahů v díle Tomáše Halíka.“ stále v rozmezí 1 strany (7 až začátek 8)...

a dále „V této diplomové práci půjde o východiska Tomáše Halíka a jejich interpretaci, v tématu pro současnou dobu tak aktuálním, jako je dialog mezi náboženstvími.“ (str. 10),

pravděpodobně pochopí, že budeme hledat odpověď na otázky týkající se vztahu ekumenismu, mezináboženského dialogu, či mezináboženských vztahů a procesu globalizace v kontextu trvale udržitelného rozvoje v díle Tomáše Halíka. Snad to nicméně stačilo napsat jednou... Podobně i rozlišení „...rovin života - tělesné, duševní, sociální, ekologické i mravní a duchovní...“ se objevuje v textu nejméně třikrát (str. 21, 31, 74), není ani jasné, jde-li o citát nebo parafrázi (absence uvozovek)...

Nepříjemné formální chyby jsou bohužel už v obsahu: zmatené číslování (jiná logika 1. a 2. oddílu, kdy ve druhém nejenže následuje znovu 1. kapitola, ale zatímco v 1. oddílu je číslování 1. subkapitoly „1.1 Základní pojmy“, ve 2. oddílu následuje subkapitola číslovaná od dvojky a třemi čísly: „2.1.1 Ekumenismus a jeho pojetí u Tomáše Halíka“); náhodné střídání tiskacího písma a kurzívy v číslech stránek):

1. ODDÍL ..... CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.

1. KAPITOLA ..... CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.

1.1 Základní pojmy

2. ODDÍL ..... CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.

1. KAPITOLA ..... CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.

2.1.1 Ekumenismus a jeho pojetí u Tomáše Halíka atd.

Počátek věty (a zde dokonce odstavce a celé práce!) je napsán číslovkou psanou číslicemi („20. století...“; str. 6).

Bohužel jsem znám jistou péčí nejen o obsah, ale i o jazyk, o češtinu. Proto mi snad Barbora Žďánská promine, že nemohu neuvést ubíjející množství překlepů a mluvnických chyb, s jejichž odstraněním jsem se dokonce pokoušel poradit. Skutečně jen namátkou a v podstatě jen z úvodních stran:

„sebou“ namísto „s sebou“ (str. 6); „... mezi těmi (náboženstvími, IR), pro něž se používá označení „abrahamovské“ (tj. židovství, křesťanství, islám)“ (místo „abrahamovská“, „židovství“, str. 6); „s těmi, které“ (místo „která“, str. 6); „v díle Tomáš Halíka.“ (str. 8); „tváří tvář“ namísto „tváří v tvář“ (str. 8); „mezi náboženstvími s současným světem“ namísto „mezi náboženstvími a současným světem“ (str. 8); „Podle Nietzscheho je každé pozorování interpretací, že určitým způsobem „situované“ namísto „je“ (str. 9); „evropocentrismu“ (str. 11); „střet kultur a náboženství mezi jednotlivými civilizace“ (str. 19), přečetné chyby v interpunkci (a to i v klíčových shrnujících pasážích psaných kurzívou: „...to je úkol před kterým stojíme...“ [str. 24], a to absence čárek, ale i nemístné čárky [...pro život v určitém společenství, může v současné době...], str. 73]), skloňování zájmen, atd. atd. atd.

Literatura je bohužel uváděna formálně bibliograficky nejednotně a zastarale.

4. Celkové hodnocení

V předložené práci je nejprve nutné zmínit použitou metodu. Formulace: „Teoretickým zobecněním použité metody je hermeneutika, jakožto věda, umění výkladu (Grondin, 1997:13).“ (str. 9) kouzlem nechtěného prozrazuje skutečný autorčin postup s jeho klady i zápory, kdy relativně pozorně a kriticky přečte zvolené texty, již prizmatem vytčených otázek, nalezne to, co nalézt chtěla, a jaksi dodatečně, zpětně označí svůj postup za hermeneutický (dokonce jako by „zobecňoval“ její práci). Tato v obecnější rovině „nekritičnost“, (což není v rozporu s předchozím konstatováním o pozorném, zkoumavém, uvažujícím čtení, které autorka přece jen na rozdíl od prostého primárního čtenářského zážitku nepochybně vykazuje), je důvodem, proč se v práci nedaří protáhnout dále ani jeden z konců pomyslné badatelské svislice. Na jedné straně analýzy Halíkova textu nejsou objeveně podrobné a hluboké, na zobecňujícím pólu autorčina zjištění nepřesahují fakt, že dialog je jistě prospěšný a že si to myslí i Tomáš Halík. Autorka prostě v pokusech o kontextuální výklady nedokáže stoupat v „hermeneutické spirále“ výš a zůstává v rovině spíše dílčích podobností, příbuzností a korespondencí.

Toto snad až příliš přísné hodnocení by však nemělo pominout klady práce. Barbora Žďánská nepochybně rozumí globalizaci jako procesu, jenž nás přesahuje a ze všech více než šesti miliard jednotlivců, již jsou jeho více nebo méně vědomými aktéry, vytváří *bližní* v novém, „skutečnějším“ smyslu. Rozumí i tomu (a implicity to i dokazuje), že trvale udržitelný rozvoj se svým důrazem na lidskou i společensko-politickou rovinu a jejich rozlišení (byť se od politických interpretací výslovně a náležitě distancuje) tuto skutečnost plně reflektuje a že takto rozumí udržitelnému rozvoji a ekumenismu i Tomáš Halík. Konečně dokladuje i přesvědčení, že uzavřenost a názorový izolacionismus přináší v této situaci důsledky jistě spíše negativní, zatímco cestou k řešení je otevřenost, tolerance a vstřícnost (míněno vzestupně). Tato tvrzení nejsou pouze přesvědčením autorky práce (i jejího vedoucího a autora posudku), což by pro obhajobu práce nepostačovalo, ale jsou i přesvědčením autora textů, které diplomová práce analyzuje, totiž Tomáše Halíka, a v těchto textech jsou obsažena. Žďánská pak správně, byť ne důsledně a systematicky, ukazuje, jak může být toto (Halíkovo) přesvědčení v plném souladu s jeho katolicismem (str. 25–26 a jinde; zmiňuji jinde, že její vymezení metody jako čtení textu, stručně řečeno, „bez autora“ a současně „s autorem“ si poněkud protiřečí, samotnou interpretaci však nepokládám za špatnou).

Práce má přes všechny uvedené nedostatky jistou výpovědní hodnotu a byla nakonec i pro mne samotného v některých pasážích přínosem. V neposlední řadě jsem si jist, že se díky ní

její autorka v samém závěru studia ještě něco naučila, což je konec konců jedním z důvodů psaní takových textů.

„Otázkou do diskuse, na kterou je potřeba hledat odpověď, je jak nalézt určitou společnou řeč mezi odlišnými náboženstvími, jak nalézt jednotu dokonce i uvnitř křesťanství, jak nalézt opravdovou blízkost, kterou zdánlivě přinesla doba globalizace, ale paradoxně i sebrala. Otázkou, která čeká na odpověď spíše v praktické formě je i to, zda skutečně mezináboženský dialog se osvědčuje jako plodný prostředek komunikace a dorozumění mezi odlišnými náboženstvími a zda to přispívá ke zvýšení kvality života a vztahů ve společenstvích, kde hraje náboženství významnou roli.“ (str. 77)

Otázky, jež si klade autorka v posledním odstavci celé práce, vyznívají spíše řečnický a měly být částečně zodpovězeny. Myslím, že právě u Tomáše Halíka je možné najít odpovědi formulovatelné až provokativně jednoduše: je třeba být pevný ve svém postoji, ale naslouchat, být otevřený a vstřícný a vést dialog – rozmlouvat – nebo se prostě jen s bližními bavit. Práce Barbory Žďánské to nicméně dokazuje a Barbora Žďánská sama to i ve svém životě dělá.

Pro schopnost kritického čtení a pro tyto důkazy **pokládám práci za způsobilou k obhajobě**. Uvedené nedostatky mne vedou k návrhu **hodnocení „dobře“ a bodovému ocenění mezi 6 až 7 body** podle výkonu při diskusi.

Praha 28. října 2008

PhDr. Ivan Rynda